

Leśna ścieżka poznawcza jednym z najważniejszych obiektów edukacyjnych w Lasach Państwowych

Marian Pigan

Streszczenie. Ważnym przesłaniem Międzynarodowego Roku Lasów jest stwierdzenie: „Lasy w Polsce dostępne dla każdego”. Kwestię udostępniania lasu reguluje art. 26, ust. 1 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach z późn. zm. Udostępnianie lasu wiąże się z jego poznawaniem, rozumieniem poprzez bezpośrednią obserwację. Proces ten wspomagany jest przede wszystkim przez leśne ścieżki poznawcze, zwane także dydaktycznymi, edukacyjnym i przyrodniczymi.

Początki powstawania tych obiektów edukacyjnych w Polsce przypadają na lata 70. XX wieku. Wówczas zaczęły się one pojawiać w parkach narodowych oraz w niektórych nadleśnictwach. Ich rozkwit nastąpił po 1994 roku, kiedy to powołano leśne kompleksy promocyjne (LKP) i rozpoczęto realizację jednego z ich celów, czyli „edukację ekologiczną społeczeństwa”. Obecnie Lasy Państwowe udostępniają 910 ścieżek edukacyjnych, w tym 145 na terenie LKP, (Chrzanowski 2011).

Istnieje kilka definicji pojęcia „ścieżka edukacyjna”. Jedną z nich, wypracowaną przez zespół zadaniowy ds. merytorycznego wspomaganie edukacji leśnej społeczeństwa w Lasach Państwowych, proponuje następującą wykładnię: jest to „wytyczona, oznakowana trasa edukacyjna w środowisku przyrodniczym, głównie leśnym, umożliwiająca zdobywanie wiedzy i umiejętności samodzielnie lub z przewodnikiem”. Istotą ścieżek edukacyjnych jest możliwość poznawania lasu poprzez zajęcia w terenie.

Słowa kluczowe: ścieżka poznawcza, edukacja leśna, Lasy Państwowe

Abstract. Cognitive forest trail as one of the most important educational object in the State Forests. An important message of the International Year of Forests is the statement: “Forests in Poland accessible to everyone”. This issue is regulated by The Act of Forests of September 28th, 1991. Availability of forest for people is associated with forest studying and understanding through direct observation.

The 1970's mark the beginnings of the foundation of educational objects in Poland. Later natural trails began to appear in national parks and some forest districts. Their prosperity started after 1994 when the Promotional Forest Complexes were established, accomplishing one of their assumptions – “ecological education of the society”. Currently, the State Forests provide 910 educational trails including 145 in Promotional Forest Complexes.

This process is supported primarily by the forest path known as teaching, educational or nature path. There are many definitions of the term “educational trail”. One of them, developed by the “Team for substantive assistance

to the forest education in State Forests” submit the following interpretation: It is a marked trail in natural environment, mainly a forest, which allows to gain knowledge and skills individually or with a guide”. Thus, the essence of nature trails provides the opportunity to learn about forests through field activities.

Keywords: cognitive forest trail, forest education, State Forests

Wstęp

Leśne ścieżki poznawcze pełnią bardzo ważną rolę w przekazywaniu różnym grupom odbiorców wiedzy na temat lasu oraz zagadnień z nim związanych. Sposób ich wytyczenia, tematyka przystanków, a także inne parametry, takie np. jak długość, mogą przesądzić o sukcesie lub porażce nowo wybudowanej ścieżki. Niewątpliwą zaletą ścieżek edukacyjnych jest łączenie funkcji edukacyjnej i turystycznej. Istotnym zadaniem ścieżek jest „wypracowanie” szacunku dla lasu i pracy leśników.

Jedną z pierwszych leśnych ścieżek dydaktycznych w Polsce powstała w 1974 r. na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego. Została poprowadzona skrajem jednego z najstarszych tamtejszych obszarów ochrony ścisłej „Granica”. Dla pierwszych tworzonych ścieżek opracowywano jedynie programy nauczania zawierające przewodniki oraz zadania dla uczniów. Przystanki tematyczne zaczęto urządzać w latach późniejszych.

Rok 1994 przyjmuje się za przełomowy dla procesu powstawania leśnych ścieżek edukacyjnych, wówczas bowiem powołano do życia pierwsze leśne kompleksy promocyjne, które stały się bodźcem do rozwoju tych obiektów na terenie Lasów Państwowych. Obecnie największą liczbą ścieżek może poszczycić się Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Katowicach (101) oraz Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku (80), (Chrzanowski 2011).

W literaturze można spotkać kilka definicji pojęcia ścieżka edukacyjna. Według Ważyńskiego (1997) leśna ścieżka edukacyjna jest „szczególnym rodzajem tras spacerowych, przeznaczonych do aktywnego wypoczynku w lesie”. Milewski (2004) interpretuje termin następująco: „to trasa edukacyjna, spacerowa poprowadzona przez teren leśny o walorach przyrodniczych i krajobrazowych”. Definicja zespołu zadaniowego ds. merytorycznego wspomagania edukacji leśnej społeczeństwa w Lasach Państwowych odnosi się w największym stopniu do terenów leśnych. Jest to: „wytyczona, oznakowana trasa edukacyjna w środowisku przyrodniczym, głównie leśnym, umożliwiająca zdobywanie wiedzy i umiejętności samodzielnie lub z przewodnikiem”.

Funkcja leśnej ścieżki poznawczej nie ogranicza się jedynie do podstawowej, czyli edukacyjnej. Ma ona także znaczenie turystyczno-wypoczynkowe, pośrednicząc w propagowaniu zdrowego trybu życia. Promując lokalne walory przyrodniczo-kulturowe, jest ważnym elementem zagospodarowania terenu.

Z prawnego punktu widzenia ścieżka poznawcza jest jednym z narzędzi, poprzez które odbywa się realizacja wytycznych do tworzenia „Programu edukacji leśnej społeczeństwa w nadleśnictwie”, będących załącznikiem do zarządzenia nr 57 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 9 maja 2003 r.:

Stała i powszechna edukacja ma na celu:

1. upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy o środowisku leśnym oraz o wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarce leśnej,
2. podnoszenie świadomości społeczeństwa w zakresie racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania ze wszystkich funkcji lasu,
3. budowanie zaufania społecznego do działalności zawodowej leśników.

Klasyfikacji ścieżek można dokonać ze względu na tematykę przystanków lub według stopnia ich zagospodarowania. Najbardziej powszechnymi typami ścieżek na terenach leśnych są oczywiście ścieżki przyrodnicze, w tym przyrodniczo-leśne i leśne. Tematyka poruszana na tych obiektach dotyczy funkcjonowania ekosystemów, pokazuje zależności pomiędzy organizmami, opisuje piętnową budowę lasu. Spotyka się także ścieżki botaniczne i dendrologiczne (najczęściej w arboretach). Prezentują one m.in. zespoły roślinne, siedliska i rzadkie gatunki flory.

Ścieżki zoologiczne odnoszą się do życia wybranych grup zwierząt. Tworzy się również ścieżki omawiające zagadnienia przyrody nieożywionej. Przedstawicielami tej grupy są: ścieżki zoologiczne (pokazujące wpływ człowieka na stan przyrody), geograficzne i krajobrazowe. Równie ciekawe pod względem tematyki są ścieżki historyczno-kulturowe, skupione na zagadnieniach historycznych, zabytkach architektonicznych i archeologicznych. Kompilacją ww. rodzajów ścieżek są ścieżki interdyscyplinarne np. leśno-archeologiczne lub historyczno-przyrodnicze.

Tematyka przystanków dydaktycznych powinna wiązać się z lasem i gospodarką leśną. Najczęściej prezentowane zagadnienia to:

- 1) zachowanie się w lesie,
- 2) budowa i ekologia lasu,
- 3) elementy hodowli lasu,
- 4) zagrożenia lasu,
- 5) ochrona przyrody w lesie,
- 6) dary lasu,
- 7) zadania leśnika.

Niezwykle istotną kwestią jest uwzględnienie na tablicach informacyjnych tematów spoza leśnictwa, dotyczących np. kultury i historii regionu.

Znając dobrze teren, można zdecydować o użyciu odpowiedniej metody edukacyjnej (Ważyński 1997). Do odwiedzających las, którzy posiadają niewielką wiedzę przyrodniczą, adresowana jest metoda edukacji biernej (zapamiętywanie wiadomości w postaci wrażeń oraz podziwianie piękna przyrody). Metoda edukacji częściowej przeznaczona jest dla tych, którzy wiedzę nabywają samodzielnie z informatora przyrodniczego; zostanie ona uzupełniona o informację dopowiedzianą przez przewodnika. Edukacja aktywna, skierowana głównie do osób dorosłych, prowadzona jest przez przewodnika. Towarzyszy jej samodzielne sporządzenie notatek i wykonywanie fotografii (Kapuściński 2003).

Według Antczaka (2006) fazę projektową tworzenia ścieżki dzieli się na trzy etapy:

- 1) sprecyzowanie celów,
- 2) określenie zadań,
- 3) wybór taktyki postępowania.

Początkiem planowania ścieżki jest określenie tematyki, a następnie wskazanie grup odbiorców. Na tym etapie należy przewidzieć dostępność ścieżki i jej elementów składowych dla osób niepełnosprawnych. Następnym krokiem jest określenie celów edukacyjnych dla nauczycieli i leśników oraz zakresu wiedzy, która ma być przekazana. Mając powyższe

elementy, można wreszcie przystąpić do wykonania koncepcji małej architektury. W tym celu niezbędne będzie zebranie potrzebnej literatury i dokumentacji, tj. fotografii i szkiców, konieczna też będzie wizyta w terenie. Ostatni etap – to wstępne wytyczenie trasy i jej przetestowanie.

Planując utworzenie nowej ścieżki dydaktycznej, nie należy zapominać o grupie osób z ograniczonymi możliwościami ruchowymi. Mowa tu nie tylko o osobach niepełnosprawnych, użytkownikach wózków inwalidzkich, ale także o osobach niewidomych i starszych. Dostosowanie obiektów terenowych do tej grupy ludzi nie powinno odbywać się przez przyzmat wysokich kosztów przedsięwzięcia, ma ono bowiem związek z koniecznością przestrzegania w tej kwestii przepisów prawa, w tym m.in. Karty Praw Osób Niepełnosprawnych. Wobec alarmujących prognoz demograficznych, mówiących o rychłym wzroście liczby osób starszych w społeczeństwie polskim, w tym również niepełnosprawnych, proces dostosowania wybranych obiektów Lasów Państwowych powinien stać się obowiązkiem. Oczywisty jest brak możliwości i zasadności dostosowania wszystkich obiektów leśnych, np. w terenie górskim, ale wobec leśnych ścieżek edukacyjnych należy kierować się następującymi zasadami ogólnymi: zmniejszenie podłużnego i poprzecznego kąta nachylenia terenu, ograniczenie występowania przeszkód terenowych i unikanie miękkich, niestabilnych nawierzchni.

Przykładem dostosowania obszaru leśnego do potrzeb osób niepełnosprawnych jest leśna ścieżka edukacyjna położona przy siedzibie Nadleśnictwa Drewnica (LKP „Lasy Warszawskie”). Jej długość wynosi 0,5 km. Wyposażona jest w wiatę, stoły, ławki oraz toalety.

Fot. 1. Leśna ścieżka edukacyjna w Nadleśnictwie Drewnica

(źródło: czaswlas.pl)

Photo 1. Forest educational trail in forest district Drewnica

(source: czaswlas.pl)

Na terenie tego samego kompleksu promocyjnego 2 września 2010 roku otwarto ścieżkę im. Mariana Domały, która również oferuje udogodnienia dla osób o obniżonej sprawności ruchowej. Dodatkowo zadbano o osoby niewidome, dla których przygotowano opisy przystanków tematycznych w alfabecie Braille’a.

W roku 2010 na terenie Lasów Państwowych przeprowadzono łącznie prawie 14 tys. zajęć – lekcji terenowych i wycieczek z przewodnikiem. Uczestniczyło w nich blisko 521 tys. osób. W przewadze znalazły się dzieci szkół podstawowych w wieku 7–12 lat. Równie

wysoko uplasowała się grupa studentów i dorosłych (blisko 90 tys. osób). Obecnie na terenie kraju istnieje 910 leśnych ścieżek edukacyjnych, w tym 145 na terenie leśnych kompleksów promocyjnych.

Tab. 1. Formy edukacji leśnej realizowane przez Lasy Państwowe i frekwencja w 2010 r. (ogółem) (źródło: Raport z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2010)

Table 1. Forms of forest education realized by State Forests and attendance in 2010 (total) (source: Report of the educational activities of State Forests in 2010)

Forma edukacji	ogółem			w tym:				
	Liczba zajęć	Liczba uczestników	Udział % uczestników	Dzieci przedszkolne 3 do 6 lat	Dzieci szkół podstawowych 7-12 lat	Młodzież gimnazjalna 13-15 lat	Młodzież ponadgimnazjalna 16-19 lat	Studenci i dorośli, powyżej 19 lat
Lekcje terenowe i wycieczki z przewodnikiem	13 936	520 885	31,2	79 377	235 054	80 656	36 281	89 517
Lekcje w izbie edukacji leśnej	6 745	214 930	12,9	34 211	99 237	33 541	15 436	32 505
Spotkania z leśnikiem w szkołach	4 578	214 719	12,8	47 424	112 262	33 411	10 928	10 694
Spotkania edukacyjne z leśnikiem poza szkołą (w Domu Kultury, Muzeum, Urzędzie Gminy itp.)	1 623	66 394	4,0	6 798	21 584	9 913	5 060	23 039
Konkursy leśne (wiedzy, plastyczne, literackie itp.)	1 314	127 939	7,7	15 457	71 110	26 175	7 970	7 227
Akcje, imprezy edukacyjne	2 368	359 003	21,5	34 704	125 539	72 469	39 289	87 002
Wystawy edukacyjne	586	166 181	9,9	17 626	49 143	30 190	29 075	40 147
Razem	X	1 670 051	100	235 597	713 929	286 355	144 039	290 131

Tab. 2. Obiekty Lasów Państwowych wykorzystywane w edukacji leśnej (źródło: *Raport z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2010 roku*)

Table 2. State Forests objects used in forest education (source: *Report of the educational activities of State Forests in 2010*)

Lp.	Obiekt	Ogółem na terenie LP	Na terenie LKP
1.	Ośrodek edukacji leśnej	46	23
2.	Izba edukacji leśnej	243	53
3.	Leśna wiata edukacyjna	480	70
4.	Leśna ścieżka edukacyjna	910	145
5.	Punkt (powierzchnia) edukacji leśnej, w tym:	1632	303
	a) szkołka leśna	342	51
	b) drzewostan (np. nasienny, ochronny)	591	111
	c) obiekt małej retencji	228	65
	d) inny	471	76
6.	Inne obiekty, w tym:	2470	278
	a) rezerwat przyrody	704	102
	b) ogród, park dendrologiczny	101	24
	c) obiekty kultury, tradycji	388	60
	d) inne	1277	92

Podsumowanie

Leśne ścieżki edukacyjne są jednym z najliczniej odwiedzanych obiektów edukacyjnych na terenie Lasów Państwowych. Pełnią one istotną funkcję w przekazywaniu wiedzy, m.in. na temat wielofunkcyjnej roli lasu, zrównoważonego korzystania z jego zasobów i zachowania się w lesie. Są wizerunkiem Lasów Państwowych w terenie, należy więc zadbać o ich poprawną treść merytoryczną, estetykę i utrzymanie czystości. Powinny być dostosowane do możliwości finansowych oraz potrzeb nadleśnictwa, co związane jest z wyborem właściwego rodzaju ścieżki i metody edukacyjnej. Ich planowanie powinno składać się z dwu etapów (fazy projektowej i urzędzeniowej). Powinny ewoluować w kierunku dostosowania ich do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Literatura:

- Antczak. A. 2006. Ścieżki edukacyjne. Infrastruktura. Materiały konferencyjne z Warsztatów dla Liderów Edukacji, Ustroń, wrzesień 2006. Biblioteka internetowa PGL LP: 4-7.
- Chrzanowski T. 2011. Raport z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2010 roku. SAR „Pomorze”, Warszawa: 22, 24, 40.
- Douglas R.W. 1975. Forest recreation. Pergamon Press.
- Kacprzyk W. 2011. Las bez barier – obiekty terenowe. ORWLP w Bedoniu: 8-19.
- Kapuściński R. 2003. Edukacja leśna – Stan obecny i perspektywy. CILP, Warszawa: 9-13.
- Milewski W. 2004. Las słowami opisany. CILP, Warszawa.
- Ważyński B. 1997. Urządzanie i zagospodarowanie lasu dla potrzeb turystyki i rekreacji. Wyd. AR w Poznaniu im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań: 144-145.
- Zawadzka D. 2002. Edukacja leśna w praktyce. CILP, Warszawa: 48-62.
- Zarządzenie nr 57 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 9 maja 2003 roku w sprawie wytycznych prowadzenia edukacji leśnej społeczeństwa w Lasach Państwowych.

Marian Pigan

Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych
sekretariat@lasy.gov.pl